

Jezik u Bosni i Hercegovini

(Svein Mønnesland (ur.): *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije (Oslo), Sarajevo, 2005., 640 str.)

Knjiga *Jezik u Bosni i Hercegovini* plod je suradnje većeg broja jezikoslovaca s područja bivše Jugoslavije i iz svijeta. Uredio ju je Norvežanin Svein Mønnesland u suradnji s uredništvom koje su činili Ibrahim Čedić, Josip Baotić, Milan Šipka, Miloš Okuka, Ivo Pranjković i Senahid Halilović.

Odmah na početku prikaza moramo ustvrditi da knjiga ispunjava sve što čitatelj očekuje od naslova *Jezik u Bosni i Hercegovini*. Naime, u njoj se prikazuje dijalekatno stanje, tj. organski govori u BiH, donosi se unutarnja i vanjska povijest jezika (književnojezična razdoblja i izvanjezični kontekst, putovi standardizacije jezika) te se opisuju današnji standardni jezici i različiti standardološki pristupi u BiH. Radovi su podijeljeni u osam tematskih cjelina, koje ćemo ukratko predstaviti istim redoslijedom kao u knjizi.

1. Dijalekatska slika¹²

Prikaz organskih govora u BiH otvara rad Dalibora Brozovića “Mjesto bosanskohercegovačkih govora u štokavskom narječju”, prije kojega se donosi karta bosanskohercegovačkih dijalekata. Nakon toga Senahid Halilović prikazuje prostiranje četiriju bosanskohercegovačkih dijalekata (istočnobosanski – ijekavskošća-

kavski, zapadni – ikavski novoštokavski, istočnohercegovački – ijekavskoštokavski i posavski – arhaični šćakavski), njihove fonetske i fonološke odlike, morfologiju i sintaktičke osobitosti njihovih poddijalekata te se donose primjeri govora.

Halilović je i autor poglavlja “Bosanskohercegovački govori i nacionalna pripadnost”. Ističe kako se razlike između pojedinih govora nisu razvijale brzo niti istodobno, a pojačale su se tek od 15. stoljeća, te kako su Bošnjaci po govoru bliži Hrvatima nego Srbima.

2. Srednji vijek – korijeni pismenosti

O književnom jeziku u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, u razdoblju između 12. i 15. stoljeća, pisala je Jagoda Jurić-Kappel. Pisana je riječ u to doba ponajprije služila vjeri i crkvi. Uz latinski, autori su se služili redakcijom staroslavenskoga jezika (u vjerskim, ponajprije liturgijskim tekstovima) te narodnim jezikom (u prijevodnoj i izvornoj svjetovnoj književnosti). Većina je bosanskih spomenika oblikovana zapadnoštokavskim ikavskim govorima, a prvo slavensko pismo kojim su se pisci služili vjerojatno je bilo glagoljica. No ona je ostala sačuvana u malom broju tekstova, a većina je tekstova napisana ćirilicom.

3. Jezik usmenog stvaralaštva

O jeziku usmenog stvaralaštva Bošnjaka piše Lejla Nakaš, Hrvata – Marko Dragić, a srpskih narodnih pjesama Sreto Tanasić. Za bošnjačku usmenu epiku karakterističan je ijekavski refleks jata, a za liriku ikavski. Za razliku od Bošnjaka i Hrvata, u čijem se usmenom stvaralaštvu pojavljuje ikavski i ijekavski refleks jata, za srpsku je književnost karakteristična samo ijekavica.

¹² Zadržali smo naslove tematskih cjelina kao u knjizi.

4. Osmansko doba: predstandardni tokovi

Nakon uvodnoga poglavlja Lejle Nakaš pod naslovom “Kulturne prilike Bošnjaka u osmanskom periodu”, u kojem je istaknuta slavenska jezična i etnička pripadnost Bošnjaka te njihovo prihvaćanje orijentalno-islamske kulture, slijedi studija Hanke Vajzović o alhamijado književnosti i njezinu jeziku. Tekstovi na narodnom jeziku pisani arapskim pismom ne čine osobito velik korpus. Riječ je o ograničenom broju autora islamske vjeroispovijesti koji su stvarali različite vrste tekstova od 16. do 20. stoljeća.

O književnojezičnoj tradiciji pograničnih područja pisao je Asim Peco u radu “Jezik pisama begova istočne Hercegovine i Bosanske Krajine”. Riječ je o tekstovima oblikovanim novijim, štakavskim ijekavskim dijalektom (istočna Hercegovina) i arhaičnijim, ikavskim šćakavskim dijalektom (Bosanska krajina).

Kako je hrvatska standardnojezična tradicija u razdoblju od 1463. do 1878. gotovo isključivo vezana za djelatnost franjevaca Bosne Srebrene, o toj je temi Ivo Pranjković napisao rad “Jezik bosanskih franjevaca”. Naime, standardnojezični uzus bosanskih franjevaca, koji je bio u uporabi u Bosni i Hercegovini, ali i u Hrvatskoj, u vrlo je velikoj mjeri utjecao na (konačnu) standardizaciju i kodifikaciju hrvatskoga jezika koja je provedena krajem 19. stoljeća. Pranjković tumači da se franjevački pisci nisu brinuli kako će nazvati svoj idiom (slovinskim, bosanskim, naškim, iliričkim, slavobosanskim, dumanskim ili hrvatskim). Važno je da su ga smatrali svojim materinskim jezikom. Od bogate i žanrovski raznovrsne spisateljske djelatnosti Pranjković detaljni-

je analizira djelovanje Matije Divkovića, najvažnije ličnosti u počecima standardizacije jezika i prvoga pisca iz BiH koji je svoja djela tiskao na hrvatskome (narodnom) jeziku.

Miloš Okuka u radu “Književni jezici bosanskih Srba” prikazuje književno-jezične tokove između 16. i 19. stoljeća. Bosanski i hercegovački Srbi naslijedili su iz nemanjićke epohe dva jezična izraza: srpskoslavenski i narodni jezik, koji su se funkcionalno razlikovali. Prvi je služio za crkvene svrhe, a drugi za svjetovne zapise. U drugoj polovici 18. stoljeća javljaju se ruski utjecaji i s njima ruskoslavenski jezik u crkvenoj uporabi, uz dotadašnji srpskoslavenski. No u drugoj polovici 19. stoljeća prihvaćena je grafijska i jezična reforma Vuka Stefanovića Karadžića te je istočnohercegovački dijalekt dignut na rang književnoga jezika.

5. Austrougarsko doba: prema zajedničkom standardu (1878–1918)

Gerd-Dieter Nehring u radu “Razvoj standardnog jezika za vrijeme Austro-Ugarske monarhije” analizira jezično stanje za austrijske vladavine. Tada je turski jezik prestao biti službeni te je godine 1907. službenim proglašen *srpsko-hrvatski jezik*, s tim da je Muslimanima u autonomnim institucijama bilo dopušteno upotrebljavati naziv *bosanski jezik*. Godine 1918. službeni je naziv postao *srpski ili hrvatski jezik*.

Ostali su autori i njihovi radovi u ovoj tematskoj cjelini: Muhamed Šator, “Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske”; Sreto Tanasić, “Jezik štampe do 1918. godine”; Gerd-Dieter Nehring, “O jeziku administracije za vrijeme Austro-Ugarske” te Ibrahim Čedić, “Jezik pisaca devetnaestog vijeka”.

6. U okvirima srpske i/ili hrvatske standardizacije (1918–oko 1990)

U ovoj tematskoj cjelini o složenim pitanjima standardnoga jezika u određenim razdobljima pišu Milan Šipka, u radu “Standardni jezik i jezička politika 1918–1970”, i Josip Baotić, u radu “Književno-jezička politika 1970–1990 - borba za zajedništvo i ravnopravnost”.

7. Raslojavanje na nacionalne standarde (1990–)

Postojanje triju standardnih jezika u Bosni i Hercegovini tema je koja intrigira jezikoslovce, ali i povjesničare, političare, sociologe, međunarodnu zajednicu, stanovnike susjednih zemalja i “obično” pučanstvo BiH. U čemu se razlikuju ti standardni jezici i koja su njihova službena imena, sljedeće su važne teme. No oko službenoga imena, pokazali su događaji posljednjih 15 godina, teško se dogovoriti. Upravo kronologiju tih slaganja i neslaganja analitično i iscrpno prikazuje Svein Mønnesland u radu “Od zajedničkog standarda do trostandardne situacije”.

Početkom 90-ih godina Bošnjaci su svoj jezik odlučili nazvati *bosanskim*, po zemlji, a ne *bošnjačkim*, po imenu stanovnika. No takvo rješenje nisu prihvatili ni hrvatski ni srpski lingvisti jer smatraju da pridjev *bosanski* implicira cijelo stanovništvo BiH te bi se ovako moglo zaključiti da hrvatski i srpski nisu “bosanski” nego “uvozni” jezici (str. 507). Želeći utvrditi naziv *bosanski jezik*, koji smatraju povijesnim imenom svojega jezika, godine 2002. šezdeset je bošnjačkih inetelektualaca potpisalo “Povelju o bosanskom jeziku”. Tomu su prethodile jezikoslovne knjige važne za standardizaciju *bosansko-*

ga jezika i afirmaciju toga naziva¹³.

I državni su zakoni potvrdili naziv *bo-sanski jezik* pa se u Ustavu iz 2002. govori o trima službenim jezicima, a to su *bo-sanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik*.

S druge strane, u Republici Srpskoj se Ustavom iz 1992. službenim proglašava “srpski jezik ijekavskog i ekavskog izgovora” (str. 487) te ćirilicom pismo. No bilo je srpskih lingvista i intelektualaca koji su htjeli da u RS-u, radi jedinstva svih Srba, službeni bude samo ekavski izgovor (npr. Branislav Brborić i Pavle Ivić), ali su mnogi i osuđivali takve zahtjeve (npr. Mitar Pešikan, Ranko Bugajski, Ivan Klajn). Među srpskim lingvistima ni danas nema jedinstvenoga pogleda na jezično stanje u BiH.

Što se tiče stajališta hrvatskih lingvista, dio njih smatra da bi Hrvati u BiH morali imati isti standardni jezik kao u Republici Hrvatskoj (npr. Dalibor Brozović), a drugi misle da oni imaju pravo na njegovanje vlastite jezične tradicije (npr. Ivo Pranjković).

Jezično stanje u BiH i u svjetskim je razmjerima nešto posebno. Riječ je o “trostandardnosti” jer su u uporabi tri standarda s istom govornom osnovom.

¹³ Riječ je o knjigama Dževada Jahića *Jezik bosanskih Muslimana* (1991.), Senahida Halilovića *Bosanski jezik* (1991.) i Alije Isakovića, koji je 1992. objavio *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku*. Nakon toga je Halilović objavio *Pravopis bosanskoga jezika* (1996.). Godine 1999. Dževad Jahić je izdao *Školski rječnik bosanskog jezika*, koji je u slavističkom svijetu procijenjen kao nastojanje orijentalizacije standardnoga jezika (v. str. 502), a 2000. je objavljena *Gramatika bosanskog jezika* autora Dževada Jahića, Senahida Halilovića i Ismaila Palića, koja je izazvala mnogo kritika.

Mønnesland predviđa da će trostandardno stanje ostati, no javlja se i mogućnost općebosanskog jezika.

I Hanka Vajzović u radu “Savremena jezička situacija – komunikativna i simbolička funkcija jezika” obrađuje istu temu kao prethodni rad, no njezin je pristup manje iscrpan.

8. Jezici nacionalnih manjina

Kako u BiH žive brojne nacionalne manjine (Romi, Albanci, Ukrajinci, Mađari, Talijani, Česi, Poljaci, Nijemci, Židovi, Rusi, Slovaci, Turci, Rumunji, Bugari, Rusini, Grci, Austrijanci, Goranci i Vlasi), njihovi materinski jezici upotpunjuju bosanskohercegovački jezični mozaik. No manjinski su jezici slabo istraženi. Iznimka su *jevrejskošpanjolski* (sefardski) i *romski jezik*.

O modifikacijama i mjestu prvoga od njih piše Muhamed Nezirović u radu “Jevrejskošpanjolski jezik bosanskih Sefarda”. Židovi su, doselivši se iz Španjolske i Portugala sredinom 16. stoljeća, u Bosnu donijeli svoj jezik koji je imao odlike pretklasičnoga španjolskoga. U novoj su sredini prihvatili mnoge turcizme, zatim u manjem broju grecizme te velik broj leksema iz bošnjačkog, hrvatskoga i srpskoga jezika. Nerijetko su rečenice imale hibridan karakter.

Za razliku od sefardskoga jezika kojim danas u BiH pasivno vlada samo 50-ak govornika, romski jezik, ili *romani*, u BiH ima mnogo više nositelja. U radu “Jezik bosanskohercegovačkih Roma” Svein Mønnesland prikaz romskoga jezika ponajprije temelji na radovima akademika Rade Uhlika. U Bosni je specifičan *šatrovački – miješani jezik*, koji se razvio u određenim sredinama. Leksički je fond uglavnom iz

romskoga jezika, tvorbeno, morfološki i sintaktički prilagođenoga bosanskom jeziku, a sa slavenskom gramatikom.

Knjiga *Jezik u Bosni i Hercegovini* dopunila je prazninu u bosanskohercegovačkom jezikoslovlju. Ona će poznavateljima obrađene tematike pružiti i mnoge dosad nepoznate podatke, a onima koji nisu slavisti ni jezikoslovci omogućuje da sustavno upoznaju bosanskohercegovačku jezičnu problematiku. Usto, ova je knjiga i izraz demokratskog duha jer su se svi autori služili standardnim jezicima po svom izboru, a temama su pristupali sa svojih stajališta.

Što se tiče materijalnih karakteristika ove knjige, valja istaknuti obilje vrlo kvalitetnih ilustracija iz velikog broja izvora¹⁴. Na kraju se donose podatci o autorima te, za ovako opsežnu knjigu, vrlo korisno kazalo imena.

Ankica Čilaš Šimpraga

¹⁴ Fondovi su sljedeći: Arhiv Bosne i Hercegovine, Bošnjački institut (Sarajevo), Državni arhiv u Dubrovniku, Gazi-Husrefbegova biblioteka u Sarajevu, Muzej Srpske pravoslavne crkve (Beograd), Muzej Stare srpskopravoslavne crkve (Sarajevo), Nacionalna biblioteka u Oslu, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Nacionalna i univerzitetska biblioteka u Sarajevu, Povijesni muzej (Zagreb), Zemaljski muzej u Sarajevu.